

Het prachtige en waargebeurde verhaal over het dorp dat
een groep Joodse kinderen wist te redden

IVAN SCIAPECONI

DE KINDEREN VAN VILLA EMMA

XANDER

ROMAN

1

‘Natan, Natan lieverd, herinner jij je mijn vriend Shlomo nog?’

‘Nee, papa.’

‘Kom nou, natuurlijk wel! Die ene zonder tanden, Shlomo de hypochonder!’

‘Nee, ik herinner me hem niet.’

‘Nou, hij is dood.’

‘Dat spijt me.’

‘Het geeft niet. Hij was niet eens een echte vriend. Weet je wat hij op zijn grafsteen heeft laten zetten?’

‘Nee, papa.’

‘ZEI IK HET NIET!’

Mijn vader wist niet wat er ging gebeuren. Hij vertelde verhalen omdat hij zich niet eens een voorstelling kon maken van wat er zou gebeuren.

Maar ik ben er altijd bang voor geweest. Daarom ren ik. Ik ben er nooit mee opgehouden, sinds mijn geboorte. Zodra ik kon, ben ik mijn moeders buik uit gerend en zij heeft er niets van gemerkt.

Ze zei: ‘Daar komt-ie,’ en toen lag ik al tussen haar benen.

Mijn oma heeft in haar leven heel wat kinderen geboren zien worden, maar bij mij heeft ze geen handdoeken en warm water kunnen halen. Ik heb haar de tijd niet gegeven.

Ik kon al rennen voordat ik liep. Ik zette me af met mijn handen en daar ging ik. Mijn lichaam sleepte achter me aan. Later zette ik mijn knieën op de grond. Ik leek wel een kat, zeggen ze. Toen ik ging staan, wist ik al hoe ik moest rennen.

Ik heb door de straten van Charlottenburg gerend. Ik kwam langs de oude mevrouw Mizrachi, nam de lunchmand mee en bracht die naar oom Hermann. Ik rende, dolgelukkig, ook om naar school te gaan. Ik wist niet dat ik daar mevrouw Meyer zou aantreffen.

Toen ik overal rond ons huis de eerste vlammen zag, ben ik naar het raam gerend. Het was november, maar het was niet kouder dan gewoonlijk. Dus het was nergens voor nodig om een groot vuur te maken. Het waren de zwarthemden.

‘Waarom?’ vroeg ik.

‘Omdat ze bang zijn.’

Dat snapte ik niet. Ik was nog klein. Sindsdien is er vier jaar voorbijgegaan, en vier jaar maakt veel verschil.

‘Gauw, naar bed nu,’ zei mijn moeder.

Ik ren, als altijd, en niemand kan me te pakken krijgen. Dat is tot nu toe niet gebeurd en het zal ook nooit gebeuren, want ik stop niet. Zelfs nu ik in de trein zit, ben ik eigenlijk aan het rennen. Ik adem gejaagd en het zweet staat op mijn slapen. Mijn spieren gloeien. In het centrum van mijn borst voel ik mijn hart bonzen. Mijn hart heeft moeite om mijn

ademhaling bij te houden. Het gaat tekeer en het is vreemd dat mijn burens het niet merken.

Ik hou de deur van het compartiment in de gaten. Elke keer dat die opengaat, vult de wagon zich met lawaai. Ik ben klaar om de koffer in het gangpad te smijten. Zwarthemden bewegen nooit in hun eentje. Als het me lukt er een te laten struikelen, vallen ze allemaal.

Na de branden is mijn vader opgehouden met lachen. Voor die tijd was hij een grappige man. Sommige mensen krijgen een rijke vader, anderen een verstrooide of een strenge. Ik trof een grappige vader. Beter had ik niet kunnen wensen.

Hij zat in een groene fluwelen fauteuil, de armleuningen en de hoofdsteun waren verkleurd door de tijd en door de vele meditaties na de lunch. Op die middagen kwam er een traag en regelmatig gefluit uit de leunstoel. Ik kwam dichterbij om de binnenkant van zijn mond te bestuderen. Om te zien of hij daarbinnen een geheim mechanisme verborgen hield, want dat was de plaats waar de verhalen vandaan kwamen.

Als hij niet dutte, luisterde hij naar de radio van de burens. ‘We hebben mazzel dat we in een krot wonen,’ zei hij. ‘Wist je dat? De rijken hebben dikke muren die geen geluid doorlaten. Denk je eens in, die moeten een radio per gezin kopen. Wij hoeven alleen met ons oor dicht bij de muur te zitten.’

En verder las hij. Er lagen stapels boeken opgestapeld op de kruk of op de grond, rondom de stoel, waar dan ook. Hij

las van alles, maar hij hield het meest van liefdesromans en alleen die met een goede afloop. Gedichten vond hij niets, die liet hij links liggen. Hij had het geprobeerd, maar hij had nooit een grappig gedicht kunnen vinden.

Als hem een verhaaltje te binnen schoot, een woordgrapje of een mop, stopte hij met alles, en iedereen moest overal mee stoppen.

‘Grappen zijn geen grapje. Ze laten je zien hoe mensen zijn. Neem nou je opa, bijvoorbeeld. Opa was een Hongaar, en Hongaren lachen drie keer om een mop. De eerste keer als ze hem horen, de tweede keer als ze hem vertellen, en de derde keer pas heel veel later, als ze hem eindelijk snappen. Terwijl als je dezelfde mop aan meneer Mann vertelt, die oude meneer van beneden, die een echte Duitser is, altijd al Duits geweest nota bene, lacht hij maar twee keer. Een keer als hij hem hoort en de tweede keer als hij hem tegen iemand anders vertelt. Daarna nooit meer. Want hij heeft de grap niet begrepen en zal hem ook nooit begrijpen.’

Zo deed mijn vader dat, hij vertelde in etappes. En je wist nooit hoever hij zou gaan of hoelang de show ging duren.

‘De ergsten? O, de ergsten! Weet je wie de ergsten zijn? De Sovjets. De Sovjets lachen maar één keer, en alleen als ze hem horen, je mop. Want snappen doen zij hem nooit. En je kan er zeker van zijn dat ze hem niet gaan rondbazuinen, want een Sovjet weet dat hij zich beter met zijn eigen zaken kan bemoeien.’

Einde. Althans, zo lijkt het.

‘En de Joden?’ vroeg ik die keer. ‘Hoe vaak lachen wij als Joden, papa?’

‘Ah, wij Joden, zeg je. Wij Joden lachen niet. Nooit, onthoud dat goed. Niet één keer. Want wij Joden kennen ze allemaal al!’

En tegen die tijd, als de bodem was bereikt, lachte hij wel, uitbundig. Hij legde allebei zijn handen op zijn ronde, zachte buik en lachte. Zijn handen gingen op en neer, deden hun best om al het plezier in zijn buik vast te houden.

Mijn vader kocht en verkocht stoffen, maar het kwam niet door zijn werk dat we arm waren. Er waren ook rijke kooplieden en stoffenhandelaars die het gewoon beter deden dan wij. Wij niet. Wij waren arm, dat zijn we altijd geweest. Mijn vader weigerde anderen te bedriegen, hij weigerde de enige weg te volgen om echt te verdienen. Van werken word je niet rijk, dat is nog nooit iemand gelukt. Met bedriegen wel, of van een schat die uit de hemel komt vallen, maar van werken niet.

Als kind was hij met zijn moeder mee naar een rabbijn geweest. Daar, voor de man met de lange witte baard en doorzichtige ogen, had hij begrepen dat het zo zou gaan, dat hij arm zou blijven. Zelfs zonder iets te zeggen leek de rabbijn een wijs man en mijn vader had moed gevat en hem een vraag gesteld. Hij had kort daarvoor met een vriend ruzie gehad, over iets stoms, iets kinds, maar hij zat er erg mee in zijn maag en het lukte niet om zich eroverheen te zetten.

‘Wat moet ik doen, rabbijn?’ had hij gevraagd. ‘Hoe moet ik me gedragen...’

‘Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet,’ had de rabbijn geantwoord.

Het was een korte, simpele, logische regel. Die ook goed paste bij iemand die weinig ophad met het geloof, zoals mijn vader.

En zo had hij sinds die dag veel verschillende mensen ontmoet en iedereen, maar echt iedereen, had uiteindelijk naar zijn grappige verhaaltjes geluisterd. Wie lacht, vertrouwt, en daarom had hij zoveel vrienden in heel Charlottenburg en daarbuiten. Berlijn zat er vol mee. Mannelijke vrienden, benadrukte hij graag, want een vrouw laten lachen is altijd gevaarlijk. ‘Denk erom, Natan, alle vrouwen willen een kind van een blijde man, dus misverstanden kun je beter voorkomen. Bij vrouwen alleen tragische verhalen. Beloof me dat.’

‘Beloofd.’

‘Goed zo.’

Mijn vader bracht zijn tijd op straat door, met zijn kar naast zich geparkeerd en vrienden die hij door het toeval gegund tegenkwam. Als de dag zo verliep, kwam hij tevreden terug.

Een stuk minder tevreden was mijn moeder, die boodschappen op de pof deed en ons goed binnenstebuiten keerde om het nieuw leven in te blazen.

‘Kleren gaan kapot door wrijving,’ zei ze. ‘En zo zit het.’ En dan mopperde ze vaak, vooral rond etenstijd.

Dan zei ze: ‘Gut, hoe anders zou het zijn als je niet eerst je geld hoefde te tellen, voordat je boodschappen ging doen.’

En dan antwoordde hij: ‘Niet. Helemaal niet anders. Jij zou zelfs nog iets te mopperen vinden als je zo rijk was als een koningin, dotje van me.’

Mijn moeder werd nog bozer, of ze deed net alsof, want ze had hem getrouwd om zijn lichtvoetige leefstijl. Omdat een lichte ziel de mensen om zich heen laat vliegen. En ook omdat hij vertelde over boeken die zij alleen nooit zou hebben gelezen. En van die boeken kende hij de meest romantische zinnen uit zijn hoofd.

Zo is het jaren gegaan. Tot die woensdag in november, toen ik naar het raam rende en de vlammen zag, in de verte.

De volgende dag was het gezicht van mijn vader bleek en rimpelig geworden. De paar haren op zijn hoofd waren zo dun als een spinnenweb dat door de vorst is uitgedroogd. De hele nacht droomden we van de mannen in zwarte hemden die huizen en winkels in- en uitliepen, ook dicht bij ons, in Charlottenburg. Mijn moeder, vader en ik hadden dezelfde droom. Mijn broer Sami niet, tenminste, hij heeft het er niet over gehad. Zowel in onze droom als in het echt zijn ze gekomen en ze hebben alles waar we ons het veiligst voelden in brand gestoken. Synagogen, begraafplaatsen, winkels. Alles.

Ze hebben gestolen, verbrijzeld, verscheurd, geslagen, geduwd, getrokken, gesleept, gesjord, gegooid. En verbrand.

Bij ons thuis is niets gebeurd. Niets ergs. Er is bij ons niemand geweest, niemand heeft ons bedreigd. En toch is mijn vader opgehouden met lachen.

Er is alleen een schilderij gevallen, op onverklaarbare wijze viel dat van de muur die ons scheidde van de burens. Waar de stem van de radio doorheen kwam. Het schilderij viel en liet een donkere, vochtige rechthoek achter. Terwijl iedereen die we kenden vernietiging en brand te betreuen

had, hadden wij een spijker uit de muur zien komen en een schilderij zien vallen. Dat was het.

Mijn vader ging de deur niet meer uit. Hij bleef maar staren naar de kale rechthoek op de muur die niet meer sprak. Het leek of hij een teken verwachtte van die afwezigheid en stilte, een suggestie voor wat hij het beste kon doen. Alsof het schilderij de geest van een voorouder was waar hij op vertrouwde. De bovennatuurlijke kracht die ons vanuit het hiernamaals de weg zou wijzen.

En toen werd er op de deur geklopt. Het was nacht, buiten was het prachtig, spierwit van de sneeuw en muistil: je hoorde alleen paardenhoeven en wielen die over de straat gleden. We lagen al in bed, mijn broer Sami sliep door, tenminste in het begin. Ik heb het gebonk gehoord, ik heb ze zien binnenkomen. Het waren er vier, twee hadden er zwarte jassen aan en laarzen, de anderen weet ik niet. Ik zag alleen de eerste twee, de voorste. De rest was chaos. Eén man schreeuwde bevelen, niemand vroeg wie zijn jullie. Wij ook niet aan hen. Ze hebben mijn vader naar buiten gesleurd, de straat op, en hem met geweld in een vrachtwagen geladen. Niet dat mijn vader probeerde zich te verzetten. Ze deden het zo omdat het ze was opgedragen. Het waren de passende handelingen, die zij hadden gezien en probeerden na te doen. Een soort dans, zeg maar.

Ik heb geschreeuwd. Maar er gebeurde niets. Ik schreeuwde opnieuw en ben de hele tijd blijven doorschreeuwen. Ik schreeuw nog steeds, in mijn slaap, vooral als het buiten sneeuwt. Er waren die nacht geen engelen rondom mijn

huis. Niet in Berlijn, en niet ergens anders. Alleen maar dichte ramen. En als iemand het heeft gehoord, als iemand tussen de gordijnen door heeft gegluurd, was dat niet om Salomon de Jood te helpen. De kleine man die hen zo had geamuseerd met zijn verhaaltjes en moppen.

We hebben ons verstoep, we hebben ons huis verlaten. We zijn op Lottumstrasse 13 gaan wonen. Daar waren nog meer wanhopige mensen zoals wij, allemaal bij elkaar. We zijn er niet lang gebleven, we zijn bijna meteen weer weggegaan en daarna nog twee keer. Zo zijn de maanden voorbijgeleden en vervolgens de jaren, minstens twee. Misschien wel drie.

Tot ze weer op onze deur klopten. Mijn moeder gebaarde me dat ik stil moest zijn. Ze hield haar hand voor de mond van Sami, hij is nog te klein om uit zichzelf verstandig te doen. Er brandde geen licht in het trapportaal, wie aanklopte was in het donker boven gekomen. Zo hadden ze het ook bij mijn vader gedaan.

Een stem die we niet herkenden zei de achternaam van mijn moeder, haar meisjesnaam.

Ze zei: 'Ik ben hier om u te helpen...' Een vrouwenstem, een fluistering die tussen de deur en de muur door kwam. Het eerste teken van de winter die in aantocht was.

'Ik ben Recha. Recha Freier. Er is geen tijd te verliezen...'

Mijn moeder liet haar die naam, waarvan ik nu zeker weet dat die nooit zal worden vergeten, herhalen. Toen deed ze open.

Toen mevrouw Freier binnenkwam ging ze niet zitten, ze bleef naast de deur staan en mijn moeder gebruikte geen

van haar normale beleefdheden. Ze nam haar jas niet aan, bood haar niets te drinken aan. Ze luisterde alleen naar dat wat er te luisteren viel.

‘De situatie is veranderd,’ zei mevrouw Freier. Uit het constante ja waarmee mijn moeder de zinnen van mevrouw Freier begeleidde, maakte ik op dat ze elkaar kenden. Toch hadden ze elkaar nog nooit eerder gezien, want mijn moeder vroeg: ‘Hoe kan ik dat zeker weten? Voor hetzelfde geld bent u niet wie u zegt.’

Mevrouw Freier verbaasde zich niet over het wantrouwen. Integendeel, ze keek ons teder aan. ‘Ze hebben geen excuus nodig. En ze gaan niet in discussie.’

Dat wisten we, dat hadden we al gezien. Mevrouw Freier wist dat wij het wisten, maar ze zei niets over ons, over wat we hadden meegemaakt.

‘De situatie is veranderd,’ zei ze. ‘Niets is meer zeker. Er is geen tijd te verliezen. Ze hebben de mannen meegenomen, de kinderen kunnen de volgende zijn.’

‘Wie?’ vroeg ik, maar mevrouw Freier gaf geen antwoord.

Mijn moeder sloeg een arm om me heen. ‘Neem Sami maar even mee naar achter,’ zei ze. Ons ‘achter’ was achter een gordijn, maar dat mevrouw Freier het over de zwarthemden had, begreep ik al.

‘We hebben de kaartjes en de papieren,’ zei ze toen ze alleen waren. ‘We kunnen de kinderen laten vertrekken, maar alleen de oudsten. Meer kunnen we niet doen. Het zal geen makkelijke reis worden. Uw jongste is veiliger af hier bij u.’

Meer konden ze niet doen, we moesten uit elkaar. En ze

zei 'reis' in plaats van 'vlucht'. Gezegend zijn de mensen die zorgvuldig zijn met hun woorden.

Ik heb een paar kleren in een koffer gedaan, een fles water, een kwart brood, een boek. Geen idee waarom, dat boek. Misschien omdat ik op reis ging en niet op de vlucht. Mijn moeder heeft niet gehuild. Ja, ik ging op reis, niet op de vlucht.

'We zien elkaar snel, in Eretz Israël,' zei ze tegen me. Toen omhelsde ze Sami en mij en Sami deed net of ze hem keelde.

Mevrouw Freier nam het gezicht van mijn moeder in haar handen en zei dingen tegen haar in een rare taal. Onbekend voor mij, maar niet voor haar, want zij gaf antwoord alsof ze die taal altijd al had gesproken. Ik heb geen idee waar en wanneer.

De laatste herinnering die ik aan mijn moeder heb is een rij medeklinkers waar ik geen touw aan vast kon knopen.

Die avond heeft mevrouw Freier behalve mij ook andere jongens uit de stad opgehaald. Elke keer zijn we in het donker de trap op gelopen. Zij klopte aan en wij wachtten op de overloop, in stilte.

'We hebben geen tijd meer, ze komen eraan,' zei ze, en iedere keer kwam er een jongen of een meisje naar buiten. Niemand moest huilen zolang de deur nog open was.

We hebben snel gelopen, de hele nacht lang. We kwamen langs het treinstation met treinen die naar Hamburg gaan. Daar, een beetje verscholen tussen de bomen en een hoge heg, is een café met bloembakken aan de raamkozijnen en hoog aan de pui een lang uithangbord van donker hout. Je

kunt het vanaf de straat niet zien, maar het is er wel, en binnen bezatten de mensen zich tot ze erbij neervallen. Dat weet ik, omdat mijn vader het me heeft verteld.

‘Ik ben er weleens geweest,’ vertelde hij een keer. ‘In die kroeg daar, zie je wel?’

‘Was je daar om je te bedrinken?’ vroeg ik, geschrokken.

‘Nee, joh. Ik was op zoek naar een vriend. Maar toen kwam er samen met mij een kerel binnen, zo’n gladjanus met een zwart overhemd. Hij zit nog niet, of hij roept: “Stilte! Luisteren! Vanavond geef ik een rondje, iedereen krijgt iets te drinken van me. Iedereen! Behalve die daar.” En “die daar” was een Jood met een keppeltje op. Zo’n kleine man die zich nergens mee bemoeit en die niemand lastigvalt. Die arme stakker reageert niet. Hij lijkt niet eens beledigd. Even later staat die vent weer op en roept: “Nog een rondje voor de hele zaak. Maar niet voor hem, want hij is een Jood en met Joden wil ik niets te maken hebben.” En de mensen drinken en de Jood blijft zitten waar hij zit, kalm, ergens aan de kant. Kun je het geloven? Hij laat gewoon alles van zich afglijden, alle getreiter. Hij blijft onbewogen.’

‘Waarom haten de mensen ons, papa?’ vroeg ik.

‘Wacht nou, moet je horen hoe het verdergaat. Er gaan een paar minuten voorbij en die vent, die inmiddels dus echt razend is, hè? Die vent roept een zoi scheldwoorden en geeft weer een rondje. Aan de hele tent behalve aan de Jood. De Jood kijkt even op en deze keer bedankt hij! Hij bedankt! O, je had erbij moeten zijn. Je had die uitslover in zijn donkere hemd moeten zien. Woest was hij. Hij loopt naar de bar en vraagt: “Zeg, is die vent soms niet goed snik?”

Ik betaal drankjes voor iedereen, ik tart hem, en hij bedankt me nog ook?” De man aan de andere kant van de bar staat een glas af te drogen, hij houdt het tegen het licht om te zien of er nog kringen op zitten en zegt: “Nogal wiesdes dat hij je bedankt. Hij is de eigenaar van de kroeg...”

Toen ik daar langsliep was het geluid van de lach van mijn vader niet eens meer een herinnering.

Ik herinnerde me de herinnering, meer niet.

Als hij die keer antwoord had gegeven op mijn vraag, als hij had uitgelegd waarom ze ons haten, de zwarthemden in het bijzonder, dan had ik misschien tegen hem gezegd dat hij ermee op moest houden. Dat hij moest ophouden met zijn eeuwige verhaaltjes en makkers op straat in Berlijn, en dat hij moest beginnen met rennen.

Zoals ik nu doe, hier in de trein, samen met de andere kinderen van mevrouw Recha Freier. Ik draai me om en kijk naar Hans en Sonja. Ze liggen diep te slapen. Een trein die op de rails rijdt heeft geen uitweg, zeggen ze. Als de zwarthemden nu zouden komen, dan kunnen we inderdaad geen kant op. Misschien hebben ze gelijk, misschien kunnen we net zo goed gaan slapen.

Anderen hebben gewoon hun ogen dicht en laten zich wiegen. Ze voelen het gevaar nog, maar meer kunnen ze niet doen.

Alleen Josko is echt wakker, samen met mij. Hij kijkt uit het raam, ik kijk naar hem. Hij heeft het gezicht van iemand die nog nooit heeft geslapen. Niet meer dan een uur per nacht. Niet met beide ogen tegelijk. Het is onmogelijk, maar

als iemand het kan, is het Josef Indig, Josko voor vrienden. Ook zijn naam zal nooit worden vergeten.

Het is bijna helemaal licht, binnenkort zijn we bij de Italiaanse grens. ‘We moeten de grens over. Eenmaal aan de andere kant zullen ze geen probleem meer voor ons zijn,’ had Josko voor vertrek gezegd.

Ik heb maar niet gevraagd wie. Als we ‘ze’ zeggen, bedoelen we altijd de zwarthemden.

‘In Italië zullen we veilig zijn,’ had hij toegevoegd. ‘Redelijk veilig.’

Ook daarover heb ik geen vragen gesteld. ‘Redelijk veilig’ is niet hetzelfde als ‘veilig’. Het leek me beter om niet meer te weten.

Ik voel een steek in mijn buik, in de leegte. Ik ben blij dat ik honger heb. Het betekent dat ik over de schrik heen ben. Het betekent dat mijn binnenste zich ‘redelijk veilig’ begint te voelen. Geen honger, geen dorst, niet koud, niet warm, zo is het de afgelopen dagen geweest. Dat is wat er gebeurt als je wegrent. Je hersenen voelen niets anders, ze spreken alleen met je benen.

De trein vertraagt, Josko staat op, pakt zijn rugzak en wekt degenen die nog slapen. Hij legt een hand op de schouder bij degenen die makkelijk wakker worden en degenen die er niet van willen weten schudt hij even flink op. Allemaal, behalve Benno. Bij Benno gaat hij even zitten. Hij legt een arm om zijn schouder en fluistert iets in zijn oor. Benno is pas negen jaar oud. Hij verdient het om als een kind te worden gewekt, na wat hij heeft meegemaakt.

Van hieruit gezien maakt Josko op mij dezelfde indruk als

toen ik hem voor het eerst ontmoette op het politiebureau in Maribor. Kwetsbaar. Hij ziet eruit als een rusteloos blaadje aan de voet van een boom. Het blaadje dat op de windvlaag wacht die hem zal wegblazen. Toch rekende mevrouw Freier op hem. Daar had ik uit moeten opmaken dat mijn indruk verkeerd was.

De avond dat ze ons kwam ophalen heeft mevrouw Freier ons naar Meinekestrasse gebracht. Daar hebben we dagenlang binnen gezeten, in het donker. We hebben gewacht tot de anderen kwamen. De nieuwkomers zeiden niets, ze zochten een vrije plek tegen de muur aan. Ik zag ze uitgeput neerstorten met hun koffer in hun armen, bewegingloos, en dan weer tot leven komen. Ze werden weer jongens en meisjes, maar niet helemaal. Niemand van ons werd weer wie hij eerst was.

En toen zijn we vertrokken, zonder waarschuwing vooraf. Mevrouw Freier heeft ons in groepen verdeeld en we hebben de trein naar Wenen genomen. Elke groep had één leider. Die van ons heette Arnold, hij had een dikke bril, was groter dan gemiddeld en had al kromme schouders. Als er problemen zouden komen, moest hij beslissen. In Wenen scheidden we ons van de anderen. Om in Graz te komen nam elke groep een andere trein. We stapten midden in de nacht uit, en bij het station stond een vrachtwagen met een lading hout, zoals ons was verteld. Mevrouw Freier, of beter 'de organisatie', was hier heel duidelijk over geweest. We zijn gaan liggen op boomstammen die naar hars en bergen roken, en we hebben onszelf toegedekt met dekens die zwart waren van het roet. We dachten dat we doodgingen.

Naarmate we hoger kwamen, rijdend via de haarspeldbochten, drong de kou dieper onze longen binnen en kregen we bijna geen adem meer. De pijn trok op vanuit onze vingers en tenen. De wind floot, nee, gierde als een uitgehongerd beest. Maar als we hadden geweten wat ons te wachten stond, hadden we ons niet beklaagd.

Bij de grens met Joegoslavië zette de vrachtwagen ons voor een herdershut af.

‘Hier moeten jullie wachten,’ zeiden ze, en toen zijn zij weer omgekeerd, terug naar de stad. In de herdershut zouden we de smokkelaars ontmoeten. Die zouden ons te eten geven en iets warmes te drinken, voor we de grens over gingen. Maar de herdershut zat op slot en de ramen waren te klein en hadden ook nog ijzeren kruizen ervoor, zodat we er niet doorheen konden. De sneeuw kwam tot onze knieën. Rukwinden joegen de net gevallen sneeuw op. Arnold kreeg geen tijd om zijn bril schoon te maken of zijn glazen waren weer wit. Hier kwamen we niet weg.

Onze enige hoop was dat de smokkelaars niet vooraf betaald zouden zijn. Want als zij geen geld meer hoefden te innen, dan zouden zij er meer baat bij hebben om ons te laten sterven dan het risico te nemen de grens over te steken.

Hier zitten we dan, in het pikkedonker, als goederen zonder nut.

Sommigen van ons zijn uit de wind tegen de muur gaan zitten. Ze hebben de kraag van hun jas opgetrokken en hun armen om zichzelf heen geslagen.

Ze zaten comfortabel en zouden steeds verder zijn weggeleden als Arnold zijn bril niet had schoongeveegd. Als hij

ze niet had gezien. Hij schreeuwde om boven het geraas van de wind uit te komen. Hij begon ze heen en weer te schudden, trok ze hardhandig overeind en dwong ze te springen. En die paar die niet in beweging waren te brengen, te zwaar waren om op te tillen, trapte hij tegen de voeten. Zo heeft hij ze overtuigd. En hij bleef schreeuwen tot iedereen deed wat hij zei.

Want als je zo sliep, in de sneeuw en de kou, zou je nooit meer wakker worden.

‘En dan is alles voor niets geweest. Begrijp je?’ Dat heb ik gehoord omdat de stem van Arnold harder was dan de wind. En hij had gelijk. Mevrouw Freier, de trein, de lege koffers en het verdriet van de mensen die we in Duitsland hebben achtergelaten, allemaal voor niets. ‘Om te sterven had je thuis kunnen blijven! In de warmte!’

Toen zei een van ons: ‘Moet je zien, moet je zien...’

Ook zijn woorden zijn weggeblazen door de wind, maar we volgden de richting van zijn bevroren want. We zagen een kar met moeite omhoog komen rijden en we zijn gaan rennen. Allemaal samen, als boeven, als bezetenen. We hoefden niets uit te leggen, het was onmogelijk uit te leggen. De man pikte ons op en legde een dekzeil over ons heen dat koud was maar ons wel tegen de klappen van de wind beschermde. We hadden het gevoel dat we in orde waren, dat we nog een beetje goede hoop konden hebben.

De man in de wagen was niet de smokkelaar waar we op wachtten. Het was iemand die onderweg naar huis een groep dwazen was tegengekomen, tieners die in stadsjassen en met stadsschoenen de bergen hadden getrotseerd. Ze

waren verdwaald, hij had ze geholpen. Meer niet. Dus wat hem betreft was er niet veel om over na te denken. Hij reed de wagen door de bochten de weg af en zocht het dichtstbijzijnde politiebureau om te vragen wat hij kon doen, om ons te helpen. Het meest logische was ook het eenvoudigste. Ons terugbrengen bij onze arme, bezorgde families. Bij de zwarthemden.

Het politiebureau in Maribor was een krot. Het stonk er zo erg naar kool en schimmel dat zelfs uitgehongerde mensen zoals wij ervan kokhalsden. De kachel brandde en ze gaven ons dekens, maar we bleven rillingen houden.

Een man bracht ons soep en later een warme, zwarte drank. Zonder smaak, alleen warm en zwart.

Die man had alles van een politieman, het uniform, de laarzen, de pet, maar niet het gezicht. Hij had het gezicht van een plattelandsdokter of een onderwijzer. Iemand die zijn geweten volgt. Hij leek daar voor straf te zijn, die man.

We begrepen er geen woord van, maar dat hij ruzie had met andere agenten, dat was duidelijk. Alleen was hij de commissaris, en tot het tegendeel is bewezen is het de commissaris die bepaalt op een politiebureau.

Commissaris Uroš Žun, zijn naam zal nooit worden vergeten, kwam en ging, hij belde en hij was het ergens niet mee eens. En hij schreeuwde, in zijn vreemde taal. De anderen namen de bevelen aan, maar als hij omgedraaid stond, keken ze elkaar aan en schudden hun hoofden of spreidden hun armen. Verder durfden ze niet te gaan.

Toen werd er een telegram bezorgd, commissaris Žun

las het in stilte en zijn mannen ontspanden zich. De ene knoopte zijn hemdkraag los, een ander schonk een kop van de donkere drank in. Ze wisselden glimlachjes uit. Zie je? Zie je wat er gebeurt als er orders van hogerhand komen?

Maar meneer Uroš Žun pakte het telegram op en gooide het in de vuilnisbak. Hij verscheurde het niet, hij ging niet tekeer, hij heeft het gewoon laten vallen en toen stonden de gezichten van de mannen om hem heen weer op onweer.

De commissaris heeft de telefoon gepakt. Vanuit de kleine kamer waar wij waren, konden we hem door een kier in de muur de deur zien opendoen. Er kwam een windvlaag naar binnen. Eerst merkte ik nog niets, alleen dat het weer zo koud was buiten. Maar daarna ging de commissaris onder een raam door en er was een kleine, lichte man bij hem. Het leek wel of hij vleugels had. Net een vogeltje, dacht ik bij mezelf.

Ook nu, in de trein naar Modena, lijkt Josko zo licht dat hij zo zou kunnen wegvliegen. Hij komt naar mij toe, zoals hij ook bij de anderen doet, en hij zegt: ‘We zijn er bijna. Straks komen we aan.’

‘Ja, ik ben klaar,’ antwoord ik en hij loopt verder.

Hij gaat vooruit, maar kijkt ook achterom, hij wil er zeker van zijn dat er niemand weer in slaap valt. Dat er niemand zo moe is dat hij liever in de trein blijft.

Dat kan gebeuren, dat weet ik, want het is wat ik op het politiebureau van Maribor zou hebben gedaan. Ik was graag in de warmte blijven luisteren naar de bevelen van meneer Uroš Žun. Maar daar zei Josko tegen ons: ‘Ik breng jullie

naar Zagreb, alle kinderen van mevrouw Freier zijn daar.’

Ik had hem nog nooit gezien, ik wist niet wie hij was, maar toen ik de naam van mevrouw Freier hoorde was ik overtuigd, zoals mijn moeder overtuigd was geweest. Het was een lokroep.

In Zagreb waren we met veel meer dan we nu zijn. We bleven er niet lang, twee maanden misschien, toen gingen we uit elkaar. Degenen die de juiste papieren hadden, vertrokken meteen met mevrouw Freier. Ze had het graag anders gewild, maar allemaal tegelijk vertrekken zou te riskant zijn geweest. Er zou maar een controle hoeven zijn, eentje maar, en niemand zou worden gered.

‘Wij zorgen wel voor de kinderen die hier blijven,’ zei Josko. ‘We wachten op de ontbrekende stempels en vertrekken daarna, via dezelfde route.’ Met de trein naar Turkije en dan naar Palestina, desnoods te voet.

‘Als er iets misgaat, dan zijn wij er,’ voegde Helena eraan toe.

‘Ja, natuurlijk, ga maar. We zien elkaar daar,’ zei Boris. Ook Schoky en de andere volwassenen waren het ermee eens.

Mevrouw Freier heeft zich laten overhalen. Ze heeft andere oplossingen gezocht maar gaf uiteindelijk toe. Twee groepen. Eentje meteen en de andere groep later. Ik moest blijven. Voor mij waren er geen papieren. Ik moet bezorgd hebben gekeken, want Helene kwam naar me toe en zei: ‘Het gaat maar om een paar dagen.’

‘Tja,’ antwoordde ik.

En als er iets misgaat zijn de volwassenen er altijd nog.